

EL CRAC FINANCER DEL 2008:
SEQÜELES PSICOLÒGIQUES
I ESFONDRAENT AFECTIU EN MARIA GUASCH
TERESA IRIBARREN i JÚLIA OJEDA
LiCMES i IDENT=CAT
Universitat Oberta de Catalunya

1. INTRODUCCIÓ: LITERATURA I ECONOMIA

Els darrers anys estem assistint al «gir narratiu» de múltiples disciplines. El Premi Nobel d'Economia del 2013 Robert H. Shiller sosté que en els estudis del seu àmbit cal integrar el paradigma de la «narrativa econòmica» («*narrative economics*»). A parer seu, l'anàlisi de l'enorme circulació dels relats populars de l'enriquiment fàcil no només contribueix a explicar fenòmens històrics tan rellevants com les grans crisis contemporànies —el crac de 1929 i la Gran Depressió del decenni següent, i el col·lapse financer del 2008—; també pot contribuir a predir-ne de futures (SHILLER 2019).

Entrellaçant l'economia i la psicologia social, Andrzej Nowak, Marta Kacprzyk-Murawska i Ewa Serwotka (2017) afirmen que les narratives individuals són les que estructuren les experiències personals i la comprensió del flux d'esdeveniments que van des de l'ordre microeconòmic fins al macroeconòmic, i que, per tant, són les que permeten adoptar unes actituds determinades i emprendre accions, siguin a títol personal o col·lectiu. Segons els estudiosos, la imbricació de múltiples narratives personals configura la realitat social i econòmica, sobretot quant a la dimensió simbòlica, fins al punt que els relats acaben tenint un major impacte en l'àmbit de l'economia que no pas les xifres. Adverteixen també que la interacció entre individus és el que permet la construcció social de les narratives —de naturalesa ascendent (*bottom-up*)—, que s'articulen en relació amb les narratives oficials del poder i l'autoritat —de naturalesa descendent (*top-down*).

En l'àmbit de la sociologia mèdica, tanmateix, s'empra el concepte de la «narrativa econòmica» en un altre sentit. D'una banda, es con-

templen els relats autobiogràfics del pacient i de qui li dispensa les cures com a dispositius clau del procés terapèutic.¹ De l'altra, se'ls reconeix l'agència en la construcció dels imaginaris socials de les malalties, com ara la demència (HILLMAN *et al.* 2018). Conseqüentment, aquesta «tecnologia confessional» produeix valor social: empodera individus i col·lectius, alhora que interroga les institucions, principalment el sistema sanitari (BURCHARDT 2015).

Al seu torn, la literatura compta amb una llarga tradició que connecta el món dels relats de ficció amb l'economia. A fi d'abordar amb mirada interdisciplinària aquesta tradició s'han publicat volums col·lectius com ara *Economía y literatura* (2006), coordinat per Luis Perdiges de Blas i Manuel Santos Redondo –on, per exemple, es tracta el pensament econòmic de Josep Pla–, *Literatura i economia* (2016), editat per Joaquim Perramon, i molt recentment, *Cultures of Currencies. Literature and the Symbolic Foundation of Money* (2022), editat per Joan Ramon Resina. Perramon argumenta que en el llarg *continuum* d'obres que tracten els «fets econòmics rellevants» n'hi ha que han plasmat les conseqüències que aquests fets han tingut en clau personal. Entre els representants més il·lustres inclou «William Shakespeare (*El mercader de Venècia*), Cervantes (el *Quixot*), Wolfgang Goethe (*Faust*), Nikolai Gogol (*Les ànimes mortes*), Charles Dickens (*Temps difícils* o *Oliver Twist*), Honoré de Balzac (*La comèdia humana*), Émile Zola (*L'argent*), Narcís Oller (*La febre d'or*), Santiago Rusiñol (*L'auca del senyor Esteve*) [...]» (PERRAMON 2016: 16-17).

Des del 2008 ençà, en l'espai literari català s'ha publicat un corpus de novel·les, molt remarcable des del punt de vista quantitatiu, que venen a inscriure's en aquesta tradició literària. El crac financer n'ha estat el catalitzador. Els textos, que plasmen unes trajectòries vitals profundament colpejades per la crisi econòmica, contribueixen a basar una narrativa construïda socialment i culturalment que sovint qüestiona o matisa els relats hegemònics i, sobretot, en donen la dimensió vivencial més enllà de la fredor objectiva de xifres, estadístiques i informes.

1. En els estudis de l'àmbit sanitari s'empra principalment el concepte de «narrativa mèdica» o «narrativa sanitària».

En sintonia amb reivindicacions feministes que han emergit amb força durant el darrer decenni, algunes d'aquestes novel·les subverteixen la concepció androcèntrica d'aquesta tradició en concedir tot el protagonisme a la subjectivitat d'una dona. D'entre les obres que desplacen els paràmetres canònics n'hi ha que posen en primer terme les seqüeles psicològiques i l'esfondrament afectiu que pateixen unes dones vulnerables afectades per la crisi estructural i, més particularment, la precarietat laboral: són el revers de les «narratives econòmiques» de precisi a les quals fa referència Shiller. Entre aquestes destaquen *L'altra* (2014), de Marta Rojals, *Els fills de Llacuna Park* (2017), de Maria Guasch, i *Lena al descobert* (2021), de Carolina Montoto. Totes elles, convé subratllar-ho, estan protagonitzades per dones en edat reproductiva (en Montoto, tot just esgotada) que no sols no tenen fills –de resultes de la crisi personal que estan patint, i sense una parella estable. Ni tan sols es plantegen la maternitat. Aquestes novel·les de la recessió, al nostre entendre, venen a exposar les raons psicològiques i afectives de les «maternitats en vaga» (BROWN 2020) que, en part, obeeixen a la violència local i global del capitalisme, i que deixen de donar continuïtat a una institució tan fonamental per al sistema econòmic com és la família.

En aquest capítol ens proposem estudiar *Els fills de Llacuna Park*, la tercera novel·la de Guasch, reconeguda amb el Premi de la Crítica de narrativa catalana 2018. La narració, autodiegètica, s'articula a l'entorn de la subjectivitat de la Clara, un personatge inspirat, al nostre entendre, en Aloma de Mercè Rodoreda. De caràcter introvertit i baixa autoestima, la jove, que viu immersa en un estat depressiu agreujat en bona mesura per la precarietat laboral i habitacional, descobreix violències explícites i subterrànies que fan trontollar encara més la seva fràgil estabilitat emocional. De resultes de la feina temporal de professora de català, coneix de primera mà una presó de dones: dialogant amb les recluses albira unes trajectòries vitals encara més precàries que la seva i, a més, estigmatitzades. També a propòsit de la presó té l'oportunitat d'iniciar una relació sentimental que la duu a descobrir condicions de vulnerabilitat més extremes que la pròpia. La davallada als inferns dels altres, tant dels qui són dins com fora de la presó, perpetua l'abatiment i intensifica la introversió de la Clara, fins

al punt d'incapacitar-la per establir sòlids llaços afectius i construir un projecte vital compartit que no sigui marcat per la provisionalitat.

La crítica ha convingut a destacar la gran sensibilitat narrativa de Guasch en la plasmació d'una psicologia col·lectiva profundament marcada per la precarització i la pèrdua d'horitzons de futur (PAGÈS JORDÀ 2017; PUIGDEVAL 2017; ŠKRABEC 2017; GARCIA FUSTER 2018). Nosaltres ens proposem demostrar, d'una banda, que l'abordatge de l'impacte de les múltiples violències sistèmiques de matriu capitalista posa en el centre la representació de les seves seqüeles en el terreny de la salut mental i de les relacions afectives. Així, l'obra destil·la un discurs d'enorme rellevància per al sistema econòmic capitalista: exposa una de les causes principals de la davallada de la natalitat en la societat catalana que, significativament, es produeix a partir de l'any 2008.² D'altra banda, per plasmar aquestes conseqüències que se situen en el terreny de l'intangible, i mirar d'abordar-les amb complexitat i des d'una perspectiva interseccional, Guasch superposa diferents plans narratius i imbrica tres gèneres novel·lístics: el psicològic, el criminal i el carcerari.

2. LA CRISI: SALUT MENTAL, DEVASTACIÓ AFECTIVA I CURES

El daltabaix financer del 2008 i les dramàtiques conseqüències socials i econòmiques de la crisi que va desencadenar és el marc diegètic de moltes obres catalanes i espanyoles dels darrers anys —i també d'altres espais literaris.³ Els múltiples tentacles i les derives criminals

2. Per resseguir la davallada de la natalitat vegeu l'article «Demografia de Catalunya» de la Viquipèdia (<https://ca.wikipedia.org/wiki/Demografia_de_Catalunya>).

3. N'és un exemple, d'una banda, la novel·la del francès Mathias Énard, *Rue des voleurs* (2012); finalista del Premi Goncourt, ha estat traduïda al català per Mercè Ubach amb el títol *Carrer Robadors* (2013). L'adaptació dramàtica que va fer-ne Julio Manrique va inaugurar el Festival Grec de 2021. De l'altra, la del belga Grégoire Polet *Barcelona!* (2015), reconeguda amb el Premi Amerigo Vespucci 2015, publicada en català el 2016 en traducció d'Albert Mestres. La multiplicitat de trames en la novel·la de Polet, que significativament tenen com a punt de partida el 2008, aborda l'esclat de la crisi, el moviment del 15M, els acomiadaments massius, els desnonaments i les condicions d'extrema precarietat en què viuen els immigrants africans a la capital catalana.

de la corrupció immobiliària durant el període de l'economia del totxo, la degradació del paisatge i la destrucció mediambiental (especialment de les zones costaneres), l'empobriment i l'endeutament de milions de famílies, les severes retallades en serveis socials, l'augment desbocat de l'atur, especialment entre joves i immigrants, la precarització del mercat laboral, i l'incompliment sistemàtic del dret constitucional a l'habitatge, que té en els desnonaments la seva cara més fosca, són matèria literària de nombroses produccions culturals. Algunes de les obres que s'han fet càrrec d'aquestes problemàtiques han obtingut el màxim reconeixement institucional. En l'espai literari en llengua castellana l'autor més paradigmàtic és Rafael Chirbes: va ser reconegut amb el Premi de la Crítica de narrativa per *Crematorio* (2007) i amb el Premi Nacional de Narrativa el 2014 per *En la orilla* (2013). En l'àmbit català, a més del premi atorgat a Guasch per *Els fills de Llacuna Park*, Lluïcia Ramis va guanyar el Premi Anagrama 2018 amb *Les possessions*.

Un gruix important d'aquesta literatura ha volgut sumar-se a les crides de diferents mobilitzacions socials —en especial el Moviment 15M— que han impugnant les polítiques d'austeritat dels governs espanyols de la postcrisi, així com la violència sistèmica del capitalisme i de les polítiques neoliberals. Les obres, a voltes travessades per una profunda indignació, persegueixen activar el lector com a subjecte polític tot desemascarant la ideologia del progrés sobre la qual descansa el capitalisme extractiu i expansiu global. La precarietat hi és representada com un estat permanent «d'incertesa i d'exposició al perill, [que] abraça la totalitat de l'existència, els cossos, els modes de subjectivació. És amenaça i constricció» (LOREY 2016: 17).⁴ Això fa que sovint els relats estiguin impregnats de la malenconia, l'esperit del nostre temps segons autors com Srećko Horvat:

no hauríem d'oblidar que la crisi planetària actual no afecta tan sols la biosfera sinó també la semiosfera i, per tant la subjectivitat humana, i que molt sovint porta al predomini d'una sensació de por, ansietat, depressió, desesperança i un tipus concret de malenconia. (2021: 37)

4. La traducció de totes les citacions originalment en castellà són nostres.

Les novel·les que han volgut plasmar la precarització vital resultant de la crisi sovint aborden l'impacte que ha tingut en l'àmbit de la salut mental, l'esfera psicològica i la dels llaços afectius i socials de les persones, especialment en les més vulnerables. I, amb major o menor traça, han sabut interconnectar la superposició de crisis, violències i amenaces tant d'ordre local com global. Enfront de tot plegat, aquestes obres semblen obeir a la consigna que llançava Judith Butler el 2009 a *Frames of War: When is Life Grievable?*:

La precarietat de la vida ens imposa una obligació. Hem de preguntar les condicions sota les quals és possible aprehendre una vida o un conjunt de vides com a precàries, i les condicions que ho fan menys possible, o fins i tot impossible (...) si volem ampliar les reivindicacions socials i polítiques sobre els drets a la protecció, la persistència i la posteritat, abans ens haurem de basar en una nova ontologia corporal que impliqui repensar la precarietat, la vulnerabilitat, la capacitat de ser ferits, la interdependència, l'exposició, la persistència corporal, el desig, la feina i les reivindicacions del llenguatge i de la pertinença social. (BUTLER 2019: 30-31)

Les narratives sobre la crisi ens interroguen sobre les condicions de vida tant nostres com dels altres. També contribueixen a desllindar el concepte de vulnerabilitat —propi de la condició humana, en tant que som éssers socialment interdependents— del concepte de precarietat —una condició contingent, en general, de naturalesa socioeconòmica. La distinció entre un i altre concepte la illumina amb encert Ana Carrasco (2016: 278):

La font de vulnerabilitat és constitutiva del jo: la fragilitat, la mort, la finitud, però la de la precarietat sempre és accidental i té una contingent dimensió econòmica, social i política (i fins i tot personal). Tots som vulnerables però no tots estem en una situació precària. Per tant, la precarietat és un estat, no definitori o constitutiu de l'ésser humà, sinó un estat malaltís, això sí, que pot fer fallida i trencar el projecte que som.

Així, la dimensió política d'aquestes novel·les, estretament imbricada amb consideracions d'ordre ètic, apunta envers les contingències socioeconòmiques de la precarietat.

La crisi, com és sabut, ha tingut un impacte global. Lògicament, la representació dels seus efectes devastadors en l'esfera ambiental, les relacions socials i la subjectivitat ha estat present en múltiples espais literaris. El novel·lista Petros Màrkaris, per exemple, ha consagrat una tetralogia a denunciar les cruents conseqüències que van tenir les draconianes polítiques d'austeritat que Europa va imposar a Grècia (GESTÍ 2016).⁵ Quant a l'àmbit anglosaxó, s'ha produït també un gir envers la precarietat, segons que sosté Marc Botha. El creixent interès per fer visible problemàtiques socials i personals situa al centre del relat els afectes; sobretot, les nostres relacions i responsabilitats envers els altres (BOTHÀ 2015: 12). Així mateix, Botha considera que la literatura ha demostrat ser un eficaç dispositiu per explorar la fragilitat del futur que s'albira en el marc de la lògica expansiva del neoliberalisme, que és a l'arrel de la precarietat present.

Semblantment a aquestes novel·les que plasmen la precarietat com a condició de l'època, *Els fills de Llacuna Park*, d'una banda, descabdella un relat que traça temàticament i formalment aquesta fragilitat del futur. De l'altra, presenta una «intensa focalització en el jo» (CLAESSON 2019: 16). Amb un desplegament expositiu desdramatitzador, que combina passatges de tessitura notarial amb imatges de càrrega poètica i simbòlica, la Clara Blai, una barcelonina de trenta-dos anys que encara no ha pogut emancipar-se de la família —viu amb el germà, la cunyada i el nebot (com Aloma) al Guinardó—, narra en primera persona un breu episodi de la seva discontinua vida laboral. Durant uns mesos dels anys 2014 i 2015 fa una substitució: imparteix classes de català a la secció de dones de la Presó de Brians I.⁶ El relat finalitza, significativament, en tornar-se a quedar a l'atur. Tot i així, la Clara deixa enrere el seu estat de prostració i inicia una nova etapa vital: finalment emancipada de la família, s'instal·la en un pis de lloguer compartit a l'Eixample. Sap, però, que és provisional; la primera nit, conscient de les dificultats per

5. La tetralogia ha estat puntualment traduïda al català per Joaquim Gestí i Montserrat Franquesa.

6. Situada a la carretera que connecta Martorell i Capellades, pertany al municipi de Sant Esteve Sesrovires.

trobar un encaix en el món i de fer arrels, pensa «[a]ixò no serà mai casa meva» (GUASCH 2017: 175).

La Clara només té una complicitat amistosa amb el Christian i la cunyada. Aquesta, que és infermera, li proporciona el lorazepam (un tranquil·litzant i ansiolític) que li fa més passador l'estat depressiu i li permet combatre l'insomni. Amb la mare, que està de baixa per depressió (causada per una agressió per part d'uns alumnes de l'institut), no hi pot comptar. Des d'una subjectivitat omnipresent, que combina la introspecció amb l'afinada mirada inquisitiva envers els altres, la Clara consigna les dificultats que té per establir relacions sòlides i de confiança amb figures de tres cercles distints: la família, coneguts del passat i les recluses. La retòrica sincopada d'aquest relat netament autodiegètic posa en primer pla la distància emocional que la fràgil protagonista —de vegades en estat de sedació— estableix amb la pràctica totalitat de personatges. Només amb el petit nebot, l'Eloi, tan vulnerable a les pors, estableix una afectuosa estima recíproca: les cures que li dispensa, les úniques que assumeix com a agradosa responsabilitat familiar, són les d'una tendresa pròpia d'una maternitat normativa, però tanmateix vicària —és, com Aloma, una tieta solhícita.

Gràcies a la feina de professora, que li permet franquejar la frontera de l'espai disciplinari que és la presó, la Clara retroba uns antics companys de l'institut de Canyars: els bessons Sònia i Gabriel Bermúdez. Ambdós, com també el germà gran, l'Àlex, que va morir als quinze anys de sobredosi, havien estat alumnes dels pares de Clara, professors del mateix institut. La Sònia està complint condemna per un delictes d'agressió física a un home. El Gabriel, que va de tant en tant a visitar-la, coincideix a la sortida amb la Clara. Els encontres fortuïts en aquest espai fronterer, els murs infranquejables per a la ciutadania privada de llibertat, ben aviat propiciaran que la Clara i el Gabriel estableixin un inestable lligam sentimental. La relació, tan mancada de tendresa com plena de silencis i de dificultats de comunicació verbal i corporal, s'acaba trencant de resultes d'una agressió física d'ella cap a ell. Amb tot, en sortir de la presó el darrer dia de classe, la Clara el veu a l'aparcament: per bé que ell li dona l'esquena —«se li corba una mica, com si carregués un pes a les espatlles»—, roman en aquest espai fronterer, on havia començat la seva relació, en

actitud d'espera. L'última frase de la novel·la deixa en suspensió la possibilitat de la represa sentimental: «Encara que no fa cap gest, sap que l'estic mirant» (GUASCH 2017: 182). La clausura, doncs, insisteix en les dificultats d'establir una reciprocitat afectiva per part de dues subjectivitats intricades que no saben posar en paraules sentiments, experiències i desitjos.⁷ El marc espacial liminar (el pàrquing de la presó), la circularitat narrativa (la Clara i el Gabriel tornen a ser allà on eren al principi del relat), el laconisme expressiu i el tractament de la corporalitat d'aquest final subratlla la persistència d'una precarietat que ha motivat en bona mesura l'esquinçament interior dels personatges al llarg de tot l'arc temporal diegètic.

L'establiment de llaços afectius amb Gabriel porta la Clara a revisitar Canyars. Aquesta ciutat fictícia del Baix Llobregat, colpejada per la crisi —a les parets del magatzem dels marbres hi ha «pintades negres dels ERE» (GUASCH 2017: 46)— és l'espai d'adolescència en el qual sempre s'havia sentit desplaçada: era vista com la «*de Barcelona*», cosa que aguditzava la seva «sensació inconfessable d'inferioritat» (GUASCH 2017: 45). En la tornada a Canyars, que dista molt de ser un paradís perdut, la Clara rememora vivències i emocions viscudes en l'espai disciplinari que era l'institut —sobretot, el complex d'inferioritat davant del poder de lideratge i la intel·ligència de Sònia. Per gaudir d'estones d'intimitat, la parella va de tant en tant al pis de la família Bermúdez, que fa olor de ranci, en «un bloc anodí de quatre pisos [...] amb una escala ombrívola» (GUASCH 2017: 63). El Gabriel, que treballa al ram de la construcció, de resultes de la crisi del totxo ha hagut de tornar a viure amb els pares —la dependència de l'espai familiar els genera a tots dos una profunda humiliació. Allà, la Clara coneix el tiet que entre els estudiants havia conferit una especial aura als bessons, i que havia alimentat la seva arrogància:⁸ Jesús Prat, «l'home que va passar de paleta i

7. La precarietat de les relacions sentimentals en temps de postcrisi apareix en d'altres novel·les, com ara en les obres de Marta Rojals, *Vides desafinades* (2011) de Xavier Aliaga, *L'amor fora de mapa* (2016) de Roc Casagran, i *Gina* (2019) de Maria Climent.

8. «Els dos germans no eren modestos, tots teníem clar *de qui* eren nebots, o sigui del Jesús Prats, el constructor de Llacuna Park, la urbanització de la platja» (GUASCH 2017: 26).

playboy [...] a empresari de la construcció» (GUASCH 2017: 42). Jesús és el ric promotor immobiliari de Llacuna Park. Amb ell la Clara té un fugaç encontre sexual, justament, al luxós xalet de la urbanització costanera, amb «un mirador sobre la platja i l'avinguda de gespa rere la tanca de la casa» (GUASCH 2017: 131).

A Canyars la Clara es relaciona també amb l'Andrea, la filla d'Ignasi Aparicio (mort fa anys), que havia estat regidor d'urbanisme i gran amic de Jesús. A poc a poc, i gràcies a la seva aguda sensibilitat, la Clara descobreix la raó de l'estret lligam d'afiliació i de disposició per a la cura que existeix entre la Sònia, el Gabriel i l'Andrea —una de les fonts de conflicte de la relació sentimental de la Clara i el Gabriel és justament per la complicitat que ell té amb Andrea, de la qual Clara se'n sent dolorosament exclosa. La Sònia, el Gabriel i l'Andrea són, juntament amb l'Àlex, *els fills de Llacuna Park*,⁹ les víctimes d'un drama familiar: «Tot té alguna cosa desoladora, de persones que no han acabat de créixer» (GUASCH 2017: 58). Immergint-se en *l'espai lacustre*, Clara acaba descobrint un crim comès molts anys enrere, vinculat a la coneguda corrupció urbanística per part de Jesús, que havia estat a punt de dur-lo a la presó, segons li explica la Sònia (GUASCH 2017: 41).¹⁰ A fi d'obtenir la requalificació de terrenys que

9. El títol de la novel·la és polisèmic. Evoca dues pèrdues irrevocables: la de la infantesa lliure de violència dels germans Bermúdez i la mort de l'Àlex, i la d'un hàbitat, «la pineda verge i els aiguamolls» (GUASCH 2017: 80), damunt dels quals s'hi han construït «torres i apartaments entre pinedes; llocs plàcids, absorts en un silenci propi i secret» (GUASCH 2017: 129) i «el centre comercial de Llacuna Park [...] abandonat al seu entorn cru de polígon industrial» (GUASCH 2017: 98). Totes dues pèrdues han estat per mor de l'enriquiment personal de Jesús. La devastació afectiva de resultes dels abusos i del trauma de la mort de l'Àlex és correlativa a la devastació del paisatge. El títol, per tant, apunta l'estreta imbricació entre dues violències: la intrafamiliar i l'ecològica. Ambdues emanen, com es descabdella en l'obra, d'una violència sistèmica primigènia: la del capitalisme.

10. Creiem oportú assenyalar que, més enllà de la coincidència del títol, *Nerium Park* (2012), de Josep Maria Miró, presenta altres punts de contacte amb la novel·la de Guasch. En el portal de la Sala Beckett, on es va representar el 2018, hi consta: «es tracta d'un thriller social que és alhora un retrat fidel de la generació criada sota la ideologia del *pelotazo* urbanístic i la descripció de la superficialitat de les relacions humanes» (<<https://www.salabeckett.cat/espectacle/nerium-park/>>).

permetrien enriquir-lo, el tiet va oferir els tres nebots com a moneda de canvi: va brindar a l'Ignasi l'oportunitat d'abusar-ne sexualment, amb la connivència dels pares. Les conseqüències d'aquest crim comès sota l'ègida familiar van ser devastadores per als *fills de Llacuna Park*. L'Àlex va caure en l'addicció a l'heroïna i, anys més tard, la Sònia, una alumna brillant, justament la persona amb qui Clara havia descobert «que hi havia gent que podia anar de llesta i ser popular, i tot sense esforç» (GUASCH 2017: 47), va quedar atrapada en l'alcoholisme. El crim explica també l'aparent apatia i els silencis del Gabriel, el seu posat d'home abatut (sempre amb les espatlles caigudes i la mirada baixa), «com si l'haguessin castigat» (GUASCH 2017: 101) —anticipant-se al trencament, la Clara pensa que el recordarà «abstret i fràgil» (GUASCH 2017: 106). També explica que Andrea estigui obsessionada a reparar el mal realitzat envers els germans, com si volgués expiar el crim comès pel pare pedòfil i, paral·lelament, a desplegar el seu compromís polític en el marc de la CUP, denunciant les pràctiques il·lícites de Jesús i el desastre ambiental causat per la seva constructora. Mentre els victimaris s'han lliurat del càstig, les víctimes ho han pagat molt car: «L'Àlex i la Sònia eren els llestos, i mira» (GUASCH 2017: 137), diu cínicament Jesús a la Clara. L'Àlex va morir de sobredosi; la Sònia roman confinada entre els murs de la presó.¹¹ El Gabriel és una persona tenallada per la por, al seu torn: no s'atreveix a dir a la Sònia que ha tornat a treballar amb el tiet.

3. PLANS NARRATIUS I FILIACIONS GENÈRIQUES

Els fills de Llacuna Park s'inscriu en la tradició d'obres literàries que plasmen les vivències d'un personatge colpit per les adversitats econòmiques. Per narrar els efectes psicològics i relacionals que la recessió derivada del crac del 2008 té en la Clara i els personatges del seu entorn, Guasch imbrica tres gèneres: la novel·la psicològica, la criminal i la carcerària.

11. La imatge inaugural de la novel·la és la Sònia recolzada contra la paret carcerària.

Els fills de Llacuna Park és una novel·la psicològica. D'entrada, l'obra s'articula a manera de monòleg interior. La veu narrativa de la protagonista descabdella pensaments, sentiments, accions i escenes que es desenvolupen en present d'indicatiu, tot incorporant alguns diàlegs breus. Amb gran sobrietat i efectivitat expressives, del tot alienes a la retòrica sentimental, combinant el·lipsis i analepsis, així com elements d'ordre simbòlic, sobretot de matriu bíblica,¹² Guasch aconsegueix perfilar la psicologia tant de la protagonista com de la resta de caràcters que, presentats des de la subjectivitat de Clara, sovint queden tenyits de la seva malenconia —un estat emocional similar al d'Aloma. En reconstruir-ne la història de vida, deixa intuir l'arrel dels problemes d'ordre emocional i actitudinal que bona part d'ells pateixen. El tractament de l'espai també perfila la psicologia dels caràcters: les cases dels Bermúdez i dels Blai, per bé que són aixopluc material, constitueixen entorns opressius, presons simbòliques que no contribueixen al benestar emocional.

En el caràcter de la Clara la novel·la plasma les «pertorbacions psicològiques» que poden derivar-se del treball temporal o de la pobresa laboral (PÉREZ-FOGUET 2021). La persona que permanentment ha d'estar buscant feina està «marcada per una condició existencial difosa», sol tenir una «vida social depauperada» i no pot «dotar-se d'un projecte de vida de llarg plaç que incorpori espais per a activitats extralaborals (culturals, formatives, polítiques)» (ARRIOLA 2016: 43). La Clara, en tornar a treballar se sent «cansada», perquè «ja no recordava què és treballar i estar per altres persones» (GUASCH 2017: 15).¹³ La vida precària predisposa envers l'individualisme, a desvincular-se i a no tenir cura dels altres. Amb tot, la feina a la presó, encara que sigui

12. Aquests elements són, més enllà del leitmotiv del color blau, i els noms d'alguns personatges, emprats en algun cas en clau irònica —Gabriel, Jesús, Melcior. El fet que el clímax narratiu succeeixi en dates tan assenyalades com Nadal i la Nit de Reis, dies en què afloren afectes i tensions familiars, té una clara dimensió simbòlica. En una irònica epifania, la Clara descobreix la pedofília perpetrada als menors Bermúdez en la nit que els adults fan més màgica per als infants.

13. En Christian, el seu amic, li «retreu que ningú no tingui notícies» seves; i puntualitza: «Ningú és un grup reduït de gent [...] últimament no surto gaire» (GUASCH 2017: 39).

provisional —i que ella la vinculi a una depressió—, li fa millorar l'autoestima —que s'autodenomini com a «cosa» és ben indicatiu del baix concepte de si mateixa:

De nou, un control; encasto la targeta verda contra el vidre, i el funcionari fa una ullada ràpid al passí que m'acredita com a professora. M'agrada aixecar la targeta que diu que sóc alguna cosa, no penso que és per poc temps, fins que l'altra superi la depressió o el que sigui. (GUASCH 2017: 7)

La Clara, bona intèrpret dels silencis i dels gestos, descobreix violències soterrades de la família Bermúdez que romanen en l'espai de l'indicible, malgrat el silenci que plana entorn de la *llacuna* de la història familiar. Així, la protagonista identifica la relació de causalitat entre els efectes devastadors dels abusos en els éssers vulnerables que eren els fills Bermúdez, i les seves trajectòries vitals, tan fatalment determinades. Aquesta dimensió psicològica articula el tramat d'afectes i desafectes entre els personatges, sobretot quant a la família de la Sònia i el Gabriel, marcada per la violència intrafamiliar. A la Clara, els Bermúdez li semblen «persones desgraciades» (GUASCH 2017: 75), per això li generen compassió, especialment el Gabriel. Més tard, en identificar el Jesús com a partícip del crim envers els nebots, canalitza el rebuig i la ràbia envers ell, similar a la que sent en Gabriel.

La segona filiació de l'obra és la novel·la criminal.¹⁴ Entrellaçada amb els vaivens sentimentals entre la Clara i el Gabriel, es desenrotlla la trama d'intriga que condueix la protagonista a descobrir un crim i a identificar-ne els perpetradors. Ara bé, a diferència del que dicta el cànon del gènere, tot queda irresolt i impune. El tractament de la temporalitat permet que Clara pugui anar reconstruint les *llacunes factuales* que la porten a descobrir els abusos i les seqüeles psicològiques i afectives que arrosseguen les víctimes, la Sònia i el Gabriel, i que van

14. En el seu primer matí al nou pis de l'Eixample, la Clara evoca Georges Simenon: «Recordo una novel·la de Simenon, una que el protagonista, que és a la presó, contempla cada dia la finestra de l'edifici del davant, on una dona endreça l'habitació i cuida un nen petit, i que això, per al personatge, té algun significat, com si el redimís» (GUASCH 2017: 177).

abocar l'Àlex a la mort. La veu narrativa, és a dir, la Clara, mai no fa consideracions de tipus moral ni judicis ètics: manté sempre la fredor suspicax i quasi policial en la reconstrucció dels fets. Tanmateix, en la manera d'exposar-los —igualment com altres obres de la literatura catalana recent que aborden els abusos infantils i els drames personals i familiars que se'n deriven—¹⁵ sembla interpellar una societat que fins fa ben poc no ha contemplat l'abús infantil com un problema personal i social de primer ordre a resoldre.

I, finalment, la tercera filiació genèrica és la novel·la carcerària, que és tractada amb una explícita perspectiva feminista.¹⁶ Guasch, tal com consigna al final del llibre, s'inspira en *Mujeres encarceladas* d'Elisabet Almeda (2003). Basant-se en aquest estudi i en la seva experiència personal com a professora de català al mòdul d'homes de la presó de Brians II (ALIAGA 2017), l'autora dibuixa un paisatge punitiu en què apareixen bona part de les problemàtiques pròpies de les condicions de les recluses. En la representació literària d'una realitat tan marginada, de l'espai material i simbòlic de la pena femenina, no es limita a impugnar la naturalesa patriarcal de la institució carcerària.¹⁷ També posa de manifest la correlació entre el col·lectiu que compleix penes i les desigualtats socials d'una ciutadania global tenallada per la violència sistèmica i anònima del capitalisme, que s'acarnissa especialment en les dones. Dones com la jove boliviana, la Gloria, empresonada per fer de mula (GUASCH 2017: 72), o com la que roba per encàrrec a El Corte Inglés (GUASCH 2017: 91), són

15. Les seqüeles psicològiques dels abusos infantils, sovint associades a drames familiars, han estat tractades a les novel·les *Elisa Kiseljak* (2005), de Lolita Bosch, *Paraules emmetzinades* (2010), de Maite Carranza, *L'últim dia abans de demà* (2011), d'Eduard Márquez, i a diverses obres de teatre, com ara *Happy Birthday to You* (2003), de Manuel Molins, *Les habitacions tancades* (2008), de Samuel Sebastian, i *Dinamarca* (2019), de Josep-Lluís i Rodolf Sirera. També s'han publicat una bona colla de llibres infantils que persegueixen la prevenció dels abusos a menors, com *L'ombra de la Clara* (2016), d'Elisenda Pascual.

16. En l'article «Les presons de dones: la mirada feminista de Maria Guasch» (en curs) estudiem de manera central la condició de novel·la carcerària de l'obra.

17. Ho exemplifica l'escena en què «el funcionari, repolit, aferrat al walkie, condueix la filera de dones» (GUASCH 2017: 17), o quan explica als pares «els petits abusos dels funcionaris» (GUASCH 2017: 20).

víctimes paradigmàtiques d'aquesta violència. Pel que fa a la Sònia, el càstig estatal té uns efectes en el pla tant físic com psicològic. La Clara constata el seu deteriorament corporal: «noto com s'aprima, com cada vegada fa més ulleres i no es renta els cabells, com camina d'esma al costat de l'amiga inseparable» (GUASCH 2017: 73). I afegeix: si «ha caigut més avall que ningú», és perquè «és evident que no està bé del cap, perquè la gent normal no va apallissant ni buidant ulls al personal» (GUASCH 2017: 40).

Guasch estableix una relació especular entre el centre penitenciari i la societat, que és reforçada pel fet de presentar les llars familiars dels Blai i dels Bermúdez com a presons simbòliques. Així, els universos d'intramurs i d'extramurs presenten múltiples similituds: cada persona, més enllà dels seus trets físics i psicològics, té una trajectòria vital determinada pel gènere, la família, la classe, l'educació i l'origen, i està sotmesa a violències i desigualtats que, en el cas de les dones, solen ser més punyents. A la presó, on paradoxalment la Clara troba «pau», hi ha dones que han agredit homes (la Sònia), que consumeixen drogues, que són medicades per tractar addiccions i problemes mentals (l'amiga de la Sònia sembla que pateix un problema psiquiàtric), que fan teatre, que reben educació, que llegeixen a la biblioteca, que riuen quan parlen de la paraula «*cigala*», i que tenen relacions sentimentals. A l'entorn de la Clara també: ella mateixa agraïeix el Gabriel, amb qui té una relació sentimental, i pren lorazepam; els seus pares consumeixen marihuana; ella, la Sandra i una altra companya reïen «sempre que sortien les paraules bagassa i barjaula» (GUASCH 2017: 27); els col·legues de Canyars fan teatre.

Tanmateix, hi ha dos aspectes que caracteritzen les dones recluses i en subratllen l'alteritat. La Clara en consigna el vitalisme, els impulsos creatius, la perseverança per assolir reptes d'aprenentatge i, sobretot, els forts vincles afectius i familiars de què gaudeixen. Per bé que són presentades com a dones subalternitzades i en alguns casos racialitzades, en cap cas es presenten com a desvalgudes i sense agència, sinó tot al contrari. Les joves llatinoamericanes, per exemple, tenen «un riure de salut i de muntanya» (GUASCH 2017: 9). Les alumnes, «escriuen, escriuen sense parar, amb bolígraf i paper i una calligrafia pulcra i aplicada [...] Són poemes, cartes d'amor, evocacions de pobles

impossibles, com de postguerra, on la vida és dura però autèntica, i tots s'ajuden els uns als altres, i maten el porc, i llauren la terra amb els bou» (GUASCH 2017: 9-10). Aquestes dones sotmeses a penes estatals, a més, tenen un gran poder: la capacitat reproductiva.

L'última escena del llibre, significativament, posa al centre el poder reproductiu de les recluses. En sortir de la presó el dia que finalitza el contracte, la Clara coincideix al vestíbul amb la Dolors, la dona que robava a El Corte Inglés, que just acaba de complir la pena. En la seva posada en llibertat, a l'expresidiària l'esperen xiscles, bromes i abraçades de la família. La Clara i la Dolors, a punt d'iniciar una nova etapa de la vida i abans de bifurcar les seves incertes trajectòries respectives, protagonitzen la següent escena:

La dona riu amb orgull, em fa un gest amb la mà perquè m'acosti, se li il·luminen els ulls.

—Miri, profe, els meus fills.

—Tots? —dic, amb astorament.

Ressegueixo amb la vista la col·lecció d'adolescents d'aire desafiant, noies fornides amb excés de maquillatge, els petits que se m'agafen a les cames, em miren amb els ulls àvids de vida. En compte tretze. Tretze fills, ho juro.

Agafa en braços el més petit, una criatura de mirada vivíssima —«Éste, más listo que el hambre», diu un dels homes—, que s'entreté amb els meus cabells. (GUASCH 2017: 182)

La Clara, malgrat parar sempre atenció en els fills dels altres —els de Llacuna Park, els de les preses, el del seu germà, els dels coneguts, els que observa jugant en parcs urbans— en cap moment no s'ha plantejat la maternitat. Tampoc ho fa davant l'estampa familiar d'aquesta mare tan prolífica, orgullosa i de mirada brillant, que sembla abonar la ideologia que les dones s'han de realitzar en el matrimoni i tenint fills. Significativament, quan encara té en braços la criatura, la Clara reconeix a l'aparcament la figura del Gabriel —com ja hem exposat. A ella no l'esperen extramurs amb expressions afectives de joia, tot el contrari de l'expresidiària. En un suspens que emfasitza la incertesa i la fragilitat del futur que travessa la vida de la Clara i el Gabriel, la novel·la es clou de manera circular, al lloc on la seva relació va comen-

çar. En aquest espai liminar, paradigma simbòlic de la precarietat, queda oberta la possibilitat del retrobament. En deixar enrere els murs de la presó i tancar un cicle vital, la Clara podrà restablir llaços afectius i experimentar la felicitat, com la Dolors?

4. CONCLUSIONS

Amb *Els fills de Llacuna Park*, Maria Guasch s'insereix en la tradició literària que connecta la ficció amb la realitat econòmica tot casant tres gèneres: la novel·la psicològica, la criminal i la carcerària. En situar al centre del relat una subjectivitat femenina, tanmateix, subverteix les directrius canòniques. La narració sobre els efectes del crac del 2008, que posa en el centre les seqüeles psicològiques i l'esfondrament afectiu que pateixen els personatges, és eminentment ginocèntrica. Guasch, a més, entronca amb l'àmplia producció literària i els discursos filosòfics que aborden la precarietat com a condició del nostre temps, i que deslegitimen la ideologia del progrés. Així, l'obra impugna les lògiques capitalistes i es vincula amb reivindicacions socials i polítiques atentes als drets, les necessitats i les cures dels més vulnerables. I ho fa amb una clara adscripció a les causes feministes que, al seu torn, integren la mirada interseccional.

La ficció de Guasch, doncs, contribueix a la construcció social de la crisi i, de manera imbricada, a la d'un imaginari de les malalties mentals i dels estats i vincles emocionals determinats per la precarietat. La història de la Clara Blai és el revers de la «narrativa econòmica» dels qui es van enriquir amb celeritat i sense escrúpols, com el Jesús, el promotor immobiliari que queda impune tant de la violència intrafamiliar com de l'ecològica que va perpetrat durant els anys de l'orgia del totxo. Així, les vicissituds de la protagonista i de la constel·lació de personatges que l'envolten aporten als lectors una dimensió vivencial de la crisi que permet comprendre'n aspectes obliterats pels discursos hegemònics.

L'estat depressiu i la consegüent dependència de fàrmacs, la baixa autoestima, la malenconia, les dificultats per establir llaços afectius sòlids, la poca predisposició envers les cures dels altres i la des-

esperança davant la fragilitat del futur no són tampoc un assumpte menor si extrapolem el cas individual de la Clara. El fet que ella, que està en edat reproductiva, ni tan sols es plantegi tenir fills —com moltes protagonistes de la novel·la catalana actual, i a diferència d'Aloma— apunta un «problema» de primer ordre si es mira des dels prismes social, econòmic i demogràfic: el de les maternitats en vaga. Es tracta d'una qüestió, la de la davallada de la natalitat, que sol ser absent en el cànion que enllaça economia i literatura, de naturalesa eminentment androcèntrica. En aquest sentit, doncs, *Els fills de Llacuna Park* constitueix no només una aportació certament original i oportuna; sembla que també hauria d'animar que disciplines que estan experimentant el «gir narratiu» tinguin en compte l'agència de la literatura en la construcció i difusió de discursos socials i econòmics.

BIBLIOGRAFIA

- ALIAGA (2017): Xavier Aliaga, «Em costa molt l'equilibri entre no voler impactar, i no deixar indiferent», *El Temps*, núm. 1734 (5-9-2017), p. 80-81.
- ARRIOLA (2016): Joaquín Arriola, «Antropología del trabajo precario», dins: Palmar Álvarez-Blanco; Antonio Gómez López-Quiñones (coords.), *La imaginación hipotecada. Aportaciones al debate sobre la precariedad del presente*, Madrid: Libros en Acción, p. 33-48.
- ALMEDA (2003): Elisabet Almeda, *Mujeres encarceladas*, Barcelona: Ariel.
- BOTHA (2014): Marc Botha, «Precarious Present, Fragile Futures: Literature and Uncertainty in the Early Twenty-First Century», *English Academy Review*, núm. 31: 2, p. 1-19.
- BURCHARDT (2016): Marian Burchardt, «The self as capital in the narrative economy: how biographical testimonies move activism in the Global South». *Sociology of Health and Illness*, núm. 38: 4, p. 592-609.
- BROWN (2020[2019]): Jenny Brown, *Maternitats en vaga. La lluita oculta de les dones pel treball reproductiu*, traducció d'Anna Llisteri, Manresa: Tigre de Paper.
- BUTLER (2019[2009]): Judith Butler, *Marc de guerra. Quines vides plorem?*, traducció de Marina Espasa, Barcelona: Pòrtic.
- CARRASCO (2016): Ana Carrasco, «Salen Escasez, Deuda y Pobreza. Entra Inquietud. Irrumpe Precariedad», dins: Palmar Álvarez-Blanco; Anto-

- nio Gómez López-Quiñones (coords.): *La imaginación hipotecada. Aportaciones al debate sobre la precariedad del presente*, Madrid: Libros en Acción, p. 271-284.
- CLAESSON (2019): Christian Claesson, *Narrativas precarias. Crisis y subjetividad en la cultura española actual*, A Coruña: Hoja de Lata.
- GARCIA FUSTER (2018): Artur Garcia Fuster, «Els fills de Llacuna Park», *Els Marges*, núm. 115, p. 116-130.
- GESTÍ (2016): Joaquim Gestí, «Petros Màrkaris: tetralogia d'una crisi», dins: Joaquim Perramon (ed.): *Literatura i economia*, Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, p. 215-224.
- GUASCH (2017): Maria Guasch, *Els fills de Llacuna Park*, Barcelona: L'Altra Editorial.
- HILLMAN *et al.* (2018): Alexandra Hillman; Ian Rees Jones; Catherine Quinn; Sharon M. Nelis; Linda Clare, «Dualities of dementia illness narratives and their role in a narrative economy», *Sociology of Health and Illness*, núm. 40: 5, p. 874-891.
- HORVAT (2021): Srećko Horvat, *Després de l'apocalipsi*, traducció d'Anna Llisterrí, Barcelona: Arcàdia.
- LOREY (2016): Isabell Lorey, *Estado de inseguridad. Gobernar la precariedad*, traducció de Raül Sánchez, Madrid: Traficantes de Sueños.
- NOWAK; KACPRZYK-MURAWSKA; SERWOTKA (2017): Andrzej Nowak; Marta Kacprzyk-Murawska; Ewa Serwotka, «Social Psychology and the Narrative Economy», dins: Jeffrey Johnson *et al.* (ed.): *Non-Equilibrium Social Science and Policy. Introduction and Essays on New and Changing Paradigms in Socio-Economic Thinking*, Cham: Springer Open, p. 45-58.
- OJEDA; IRIBARREN (en curs): Júlia Ojeda; Teresa Iribarren, «Les presons de dones: la mirada feminista de Maria Guasch».
- PAGÈS JORDÀ (2017): Vicenç Pagès Jordà, «Els fills de Llacuna Park: la sordidesa de madurar», *El Periòdic de Catalunya, Icult. Llibres* (26-9-2017), p. 54.
- PERDICES DE BLAS; SANTOS REDONDO (2006): Luis Perdices de Blas; Manuel Santos Redondo, *Economía y literatura*, Madrid: Ecobook, Editorial del Economista.
- PERRAMON (2016): Joaquim Perramon, «Introducció. Economia i literatura, una relació fructuosa», dins: Joaquim Perramon (ed.), *Literatura i economia*, Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, p. 13-19.
- PUIGDEVALL (2017): Ponç Puigdevall, «Les cicatrius inexplicables», *El País, Quadern 1704* (8-12-2017), p. 4.

- RESINA (2022): Joan Ramon Resina, *Cultures of Currencies. Literature and the Symbolic Foundation of Money*, New York: Routledge.
- ŠKRABEC (2017): Simona Škrabec, «La indiferència davant les coses alienes». *Ara, Ara llegim* (7-10-2017), p. 51.
- SHILLER (2019): Robert J. Shiller, *Narrative Economics. How Stories Go Viral and Drive Major Economic Events*, Princeton: Princeton University Press.